

P. J. Meertens zelf tijdens de oorlog het contact met deze lieden niet heeft geschuwd, kan toch moeilijk zijn latere opvolgers worden aangerekend?

Nog ernstiger vind ik, dat Derks zijn hele chaotisch opgezette boek door de Duitse jodenmoord in Nederland grotendeels probeert te verklaren uit de collaboratie van het Nederlandse ambtenarenapparaat en naar het voorbeeld van Nanda van der Zee uit de zogenaamde vlucht van koningin Wilhelmina.

Een goed voorbeeld van de bewijsmethoden van Derks biedt een scherpe beschuldiging tegen mij persoonlijk. Op bladzijde 151 stelt hij, dat ik in een artikel over Colijn geprobeerd heb diens oorlogsmisdrijven in Nederlands-Indië te verbloemen door een document weg te laten, dat enkele jaren later door mijn collega Herman Langeveld wel openbaar werd gemaakt. Derks neemt voetstoots aan, dat ik de inmiddels beruchte brief van Colijn over het vermoorden van vrouwen en kinderen op Lombok bewust heb weggelaten. Maar dat was niet het geval. Die brief was niet aanwezig in het door mij onderzochte deel van het Colijn-archief. Langeveld was zo gelukkig de brief later wel te ontdekken in een heel ander deel van dat omvangrijke archief. Ook Jan Bank, en passant nog even als katholiek tegenover de calvinist Langeveld geplaatst (bij Derks is sprake van een onvervalst anti-papisme), wordt van het weglaten van de brief beschuldigd, terwijl ook hij deze brief helemaal niet heeft gezien.

Dit kleine voorbeeld is typerend voor de oppervlakkige wijze, waarop Derks heeft gemeend zijn conclusies te funderen. De betekenis van zijn studie heeft de auteur met dit soort van beweringen volkomen ongedaan gemaakt.

Gjalt Zondergeld

E. Captain, *Achter het kawat was Nederland. Indische oorlogservaringen en -herinneringen 1942-1995* (Dissertatie Utrecht 2002; Kampen: Kok, 2002, 444 blz., ISBN 90 435 0592 7).

De immer intrigerende vragen wat oorlog met mensen doet én wat mensen met oorlog doen ligt aan de basis van de fraai uitgevoerde handelseditie van Esther Captains proefschrift *Achter het kawat was Nederland*. Bijna veertig jaar na het verschijnen van Dora van Veldens proefschrift *De Japanse interneringskampen voor burgers gedurende de Tweede Wereldoorlog*, heeft Captain een caleidoscoop aan emoties in een historische context geplaatst en daarmee een nieuwe toon gezet. Aan de hand van dagboeken van Europeanen tijdens de Japanse bezetting van Nederlands-Indië (1942-1945) en later gepubliceerde memoires hierover analyseert Captain hoe deze oorlogservaringen op schrift zijn gesteld. Ze beperkt zich daarbij tot de regio's Noord-Celebes/Sulawesi, Sumatra's Oostkust en West-Java. Uit de interneringsperiode analyseerde Captain twaalf dagboeken uit de rijke collectie van het Nederlands instituut voor oorlogsdocumentatie. Van het totale aantal van vierenvijftig memoires die tussen 1946 en 1995 verschenen zijn, heeft ze er tweeënveertig opgenomen in haar onderzoekscorpus.

Captain onderscheidt in het naoorlogse herinneren vier periodes met elk hun specifieke kenmerken. Tussen 1946 en 1949 staan de memoires in het teken van de wederopbouw van Ind(ones)ïë. De periode tussen 1950 en 1968 duidt Captain aan als de periode van het fluisteren, waarin vooral binnen de eigen kring over het oorlogsverleden gesproken werd. Vanaf 1969 tot een decennium later is er een toenemend Indisch zelfbewustzijn. De stroom gepubliceerde herinneringen neemt pas vanaf de jaren tachtig een vlucht. Toon en thema's van de memoires veranderen dan vooral doordat andere auteurs, voormalige kampkinderen en Indo-europeanen, gaan publiceren. Door de invloed van het tijdstip van verschijnen mee te laten

wegen, kan Captain treffend illustreren hoezeer de context van invloed is op herinneringen.

Zoals elke onderzoeker die de groep Europeanen in Nederlands-Indië als onderwerp heeft, ontkomt Captain er niet aan keuzes te maken op het gebied van naamgeving. De termen 'Inlander', 'Europeaan' en 'Indo-europeaan' die in de koloniale context werden gebruikt, kunnen niet klakkeloos worden overgenomen. Captain lost het probleem op door de term 'Nederlanders uit Indië' te gebruiken en daarbinnen 'Nederlandse Nederlanders' en 'Indo-europese Nederlanders' te onderscheiden. Deze op het eerste oog wat gekunsteld aandoende oplossing heeft als voordeel dat er geen neutrale categorie Nederlander meer bestaat. Bovendien kunnen zowel het gedeelde Indische verleden als de raciale herkomst er een plaats in krijgen. Die raciale herkomst was vooral in Nederlands-Indië van belang en het gedeelde verleden bleek na terugkeer in Nederland essentieel te zijn voor de Indische gemeenschap.

Het 'zwijgen' van de Indische gemeenschap heeft in de loop der tijd bijna mythische proporties aangenomen. Captain doorbreekt deze mythe in haar boek op overtuigende wijze. Hoewel Indo-europese auteurs tussen 1946 en 1980 nagenoeg geen memoires hebben gepubliceerd, laat Captain zien dat er op allerlei plaatsen en manieren wel degelijk over het Indische verleden gesproken werd. Deze Indische stemmen waren weliswaar niet voor iedereen hoorbaar en bleken maar al te vaak gericht op een Oost-Indisch doof publiek, maar ze waren er wel. Als de gewijzigde boodschap over het cliché van het Indische zwijgen na het lezen van dit boek echter zou zijn dat er helemaal niet gezwegen werd, dan zou dat jammer zijn. Hiermee lijkt dan de aandacht voor het zwijgen binnenshuis verloren te gaan. Evenals andere oorlogsslachtoffers blijken ook de overlevenden van de Pacific oorlog vaak grote moeite te hebben in kleine kring over hun ervaringen te praten. Er werd en wordt niet alleen tussen ouders en kinderen gezwegen, maar ook tussen partners. Met alle gevolgen van dien. Captain haalt dit punt in haar boek wel aan, zeker kampkinderen bespreken dit in hun memoires, maar de ontmythologisering lijkt ten koste te gaan van dat zwijgen binnenshuis.

Captain stelt in haar boek dat vrouwen en mannen tijdens de internering een tegengesteld proces doormaakten. Ook schreven ze anders over elkaar. Vrouwen werden door de mannen als ware heldinnen neergezet, zowel in de dagboeken als in de vroege memoires. Captain laat zien dat pas in de latere memoires, als de toenmalige kampkinderen aan het woord komen, dit beeld realistischer wordt. Hoewel de specifieke verhouding tussen mannen en vrouwen zich niet erg goed voor generalisaties leent, was het in het algemeen natuurlijk zo dat de traditionele rolpatronen uit de laatkoloniale tijd in en vlak na de oorlog behoorlijke veranderingen ondergingen. Door de seksegesegregeerde internering stonden veel mannen en vrouwen er opeens alleen voor. Dat betekende dat mannen klussen moesten klaren die hen daarvoor waarschijnlijk vreemd waren. En ook vrouwen moesten ineens huishoudelijke taken uitvoeren die tot dan door bedienden waren gedaan. Maar was de verandering voor de meeste vrouwen wel zo groot als Captain stelt? In de kampen bleven ze, net als daarvoor, verantwoordelijk voor de dagelijkse gang van zaken. De weinige vrouwen die taken als bijvoorbeeld kampoudste op zich namen, waren vaak degenen die ook voor de oorlog al gewend waren zelfstandiger en onafhankelijker te opereren. Soms omdat ze alleenstaand of geen moeder waren. Het leek in het algemeen meer een uitbreiding van hun traditionele vrouwelijke rol, dan een daadwerkelijke omkering.

Door egodocumenten uit de kampen als bron te gebruiken ontkomt Esther Captain niet aan een nadruk op Nederlandse ervaringen. Hoewel er wel degelijk Indo-europeanen in de kampen zaten, brachten de meeste van hen de oorlog buiten de kampen door. Toch krijgt de lezer niet het idee vooral ervaringen en herinneringen van 'Nederlandse Nederlanders' in het boek te lezen. Indo-europeanen figureren bij tijd en wijle prominent in haar boek. Door te switchen

tussen het generieke 'Nederlanders uit Indië' en de specifiekere termen 'Nederlandse Nederlanders' en 'Indo-europese Nederlanders' is het niet altijd even makkelijk precies te bepalen over welke groep het gaat. Captain kan de Indo-europese Nederlanders een dienst bewijzen door nader onderzoek aan specifiek hun geschiedenis te wijden. Haar achtergrond als Indisch-Chinees-Nederlands historica, maar vooral de welafgewogen mix van betrokkenheid en distantie die ze in haar dissertatie laat zien, maken haar daarvoor bij uitstek geschikt.

Eveline Buchheim

K. Ribbens, *Een eigentijds verleden. Alledaagse historische cultuur in Nederland, 1945-2001* (Dissertatie Utrecht 2001; Hilversum: Verloren, 2002, 381 blz., ISBN 90 6550 658 6).

Historici klagen ten onrechte over de teloorgang van het historisch besef in Nederland; ze houden te weinig rekening met wat zich buiten de eigen professie afspeelt. Dat was de stelling die de Utrechtse historici Leen Dorsman, Ed Jonker en Kees Ribbens enkele jaren geleden in *Het zoet en het zuur. Geschiedenis in Nederland* (2000) verdedigden. Ribbens neemt haar nu opnieuw als uitgangspunt van zijn dissertatie. Historici, zo luidt het in *Een eigentijds verleden*, kunnen dan wel verzuchten dat de belangstelling voor de geschiedenis taant, tegelijkertijd lijken ze niets te (willen) begrijpen van de veelzijdige omgang met het verleden buiten het eigen gilde. Ribbens wordt niet moe hen te veroordelen om hun vermeende *dédain* en hun even vermeende koudwatervrees en stelt nadrukkelijk de buiten de academische geschiedwetenschap bestaande, 'alledaagse historische cultuur' in Nederland te willen herwaarderen. In zijn dissertatie wil hij daarom de ontwikkeling van deze geschiedcultuur sinds 1945 in kaart brengen, precies zoals hij samen met zijn collega's in *Het zoet en het zuur* ook al de rijke etalage van historisch Nederland heeft willen tonen.

De aandacht gaat daarbij in de eerste plaats uit naar de 'officiële' historische cultuur, de omgang met de geschiedenis waarop de overheid en de professionele historici nog duidelijk vat hebben. Ribbens bespreekt de drie belangrijkste varianten ervan: het onderwijs in de geschiedenis, de historische musea, de monumentenzorg. Maar zijn interesse richt zich toch vooral op de 'histoire sauvage', de 'geschiedenis als vrijetijdsbesteding' in al haar vormen: de lectuur van historische romans en het verzamelen van historische relictien, de heemkunde en de genealogie, het archiefbezoek en de archeologie. Van elke verkenning keert Ribbens terug met een zegebulletin; op elk vlak immers is de belangstelling de voorbije decennia op spectaculaire wijze toegenomen. Of daarmee ook de historische belangstelling van het 'grote publiek' in zicht komt, zoals de promotus meent, blijft echter twijfelachtig. Het perspectief dat in dit proefschrift aan bod komt, is toch vooral dat van de organisatoren van historische manifestaties, van de producenten van historische cultuur; de consumenten blijven grotendeels buiten beeld.

Dat weerhoudt Ribbens er niet van de 'alledaagse historische cultuur' in Nederland in drie gevalstudies te typeren. De meest diepgaande daarvan betreft het historisch toerisme: de confrontatie met het verleden (of wat daarvan rest) in een toeristisch-recreatief kader. Ribbens, die hierbij de ANWB volgt, komt er tot belangwekkende conclusies, onder meer over de wijze waarop 'perifere gebieden' — Drenthe, Ierland — als 'plaatsen van de geschiedenis' worden geïdentificeerd. De tweede gevalstudie richt de aandacht op het herdenken in de Nederlandse geschiedcultuur. Ribbens kiest daarbij voor een lokaal-historisch perspectief: het gaat hem om de manier waarop ceremonies, standbeelden en gedenkstenen in een stad als Zwolle de